

Antoni FERRANDO FRANCÉS i Miquel NICOLÁS AMORÓS: *Història de la llengua catalana*, «Àgora. Biblioteca Oberta/20», UOC/Pòrtic, Barcelona:2005, 540 pp.

Aquesta voluminosa obra, de 539 densíssimes pàgines, compta amb un precedent d'una altra obra dels mateixos autors: *Panorama d'història de la llengua* (Tàndem, València:1993), però ara amb un augment a més del doble de pàgines i, allò més important, amb un considerable enriquiment de continguts. El volum que és objecte del nostre comentari es divideix en dotze capítols que, llevat del primer, segueixen la cronologia de la història del català, des dels orígens (cap. II) fins al mateix any de publicació del llibre (cap. XII). El capítol inicial és l'únic que escapa d'aquesta organització cronològica: es dedica a fornir el canemàs teòric sobre el qual es construeix el contingut de la resta del llibre. El cos del treball descrit va precedit d'un pròleg dels autors (d'ara en avant, F i N) i seguit d'una llista bibliogràfica general i d'unes bibliografies específiques per capítols (en total, 20 pàgines de referències bibliogràfiques). Certament, la mancança que patíem d'una història de la llengua catalana (completa i no simplement divulgativa) es veu satisfeta amb escriure amb el present volum. A partir d'ara podem afirmar sense por a equivocar-nos que tot el professorat d'universitat que ha d'explicar l'assignatura d'Història de la Llengua Catalana disposa d'una eina utilíssima, i que els seus alumnes podran gaudir d'una bona guia d'anàlisi de la nostra història lingüística. A més,

tots dos col·lectius poden sentir-se tranquils en mans de dos bons professionals de la disciplina: de Ferrando per les diverses aportacions que ha fet a alguns dels episodis crucials de la història de la llengua (estudis sobre l'origen i la identitat lingüística dels valencians, sobre les *Regles d'esquivar vocables*, etc.; A. Ferrando: *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*, Institut de Filologia Valenciana/Universitat de València:1980, i «Sobre l'autoria de les *Regles d'esquivar vocables*, encara», *Els Marges*, 70 (2002), pp. 67-98), i de Nicolás per l'incisiu examen crític que ha realitzat sobre la nostra matèria (M. Nicolás: *Història de la llengua catalana: la construcció d'un discurs*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat/Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Barcelona-València:1998).

Si entrem en els continguts, hem de començar pel pròleg, veritable declaració de principis (i d'intencions) de F i N, que remarquen des de bon principi el seu «èmfasi en els factors sociolingüístics i en les representacions ideològiques» (p. 15) i el seu objectiu de «problematitzar les interpretacions heretades» (p. 18). Ara bé, tant l'èmfasi sociolingüístic com la problematització de les interpretacions depenen de l'especialitat i del corrent científic de partida amb què s'hi aproxime el lector. És a dir, si aquesta obra la llig un sociolingüista, hi troba a faltar l'èmfasi en els fets socials de la llengua, i si la lectura la fa qualsevol especialista en determinats aspectes en l'evolució lingüística del català, també s'hi troba insatisfet. Però potser aquesta és la gran virtut del

llibre: tothom hi trobarà quelcom del que hi cerca però ningú no ho trobarà tot. No podia ser d'una altra manera en una obra d'història de la llengua catalana que adopta, ben encertadament, una perspectiva metodològica integradora i una atenció a la majoria dels temes que són objecte d'atenció dels historiadors de la nostra llengua. Perquè el treball de F i N —insistim— es pot considerar un manual universitari de la matèria que ens ocupa. Les seues característiques formals ho demostren a bastament: hi ha una distribució en capítols que segueix una ordenació didàctica (primer la teoria de l'assignatura i després la part aplicada) i cronològica (es tracta d'una assignatura historicista); moltes de les explicacions s'acompanyen de textos i il·lustracions de cada moment històric; hi ha uns extensos i ben detallats quadres sinòptics dels capítols aplicats («taules cronològiques»); i s'inclou al final una bibliografia per temes. La finalitat pedagògica hi queda acomplida, per bé que sempre hi ha aspectes discutibles. Així, el criteri de designació dels reis d'acord amb la numeració dels comtes de Barcelona pot causar problemes d'identificació a partir del segle XVI, en què la cort es trasllada a Castella i hom comença a conèixer els monarques segons la numeració castellana (el «Felip I» del nostre manual és el famós «Felipe II» de qui es deia que a les seues possessions no es ponía mai el sol). Quant a l'aportació textual, encara que ben concebuda, ens fa quedar amb ganes de més; pel que fa a les il·lustracions, en blanc i negre i de mida reduïda, no per-

meten apreciar del tot algunes de les situacions descrites, i, per últim, la presentació disgregada de la bibliografia pot alentir la consulta dels treballs citats. Tot i això, podem intuir una intencionalitat positiva en cadascun d'aquests aspectes: en el cas de les designacions numèriques dels reis, es tractaria de remarcar la sobirania dels antics estats de la Corona d'Aragó fins als decrets de Nova Planta (a més, F i N miren d'evitar les confusions amb l'ús dels sobrenoms reials, que tanta fortuna feren en la tradició autòctona). Respecte a la difícil lectura d'algunes il·lustracions, caldrà imputar-la en part a les característiques formals de l'edició (tipus de paper econòmic, absència de color, caixa de lletra petita, format menut del volum en relació al nombre de pàgines, etc.).

Ja hem comentat l'opció eclèctica que domina en aquesta obra a pesar de l'èmfasi sociolingüístic que F i N diuen que hi posen. En aquest sentit, al capítol I, on es condensa tot el bagatge conceptual i terminològic de la disciplina, els autors assagen una proposta de nomenclatura i delimitació de la matèria diferenciant entre una *Història social de la llengua* i una *Sociolingüística històrica* (p. 38), i segueixen insistint en l'adopció d'una «perspectiva netament social» (p. 39). Tanmateix, els nostres autors continuen decantant-se per una orientació disciplinària més tradicional, com pot representar el clàssic de Rafael Lapesa sobre la *Historia de la lengua española* (Gredos, Madrid:1980); no debades, els fets purament històrics i, en alguns casos, socials, es presenten nor-

malment separats dels lingüístics, que solen disposar d'un apartat propi al final de cada capítol a partir del segon. És simptomàtic que en l'esquema de la figura 1.2. (p. 40), en què es representen de manera tan clara i sintètica els diferents camps d'estudi que conflueixen en la història de la llengua, manque la Sociolingüística Històrica de què han parlat a les dues pàgines anteriors.

A partir del segon capítol s'inicia la línia cronològica de l'exposició de F i N. Cada capítol correspon a una època concreta, limitada per dates que suposen fites en la història de la llengua catalana. Ara bé, no hi ha una proporcionabilitat en la dedicació d'espai a cada moment històric. Sense filar gaire prim, salta a la vista l'alta proporció de pàgines dedicades a l'edat contemporània, que s'estén al llarg de 215 pàgines i s'ocupa dels dos darrers segles (XIX i XX), mentre que els deu segles anteriors historiat, que es reparteixen en set capítols, ocupen 252 pàgines. Prou que sabem que tenim molta més informació de les darreres etapes que de les anteriors, però és opinable que es puguin historiar amb suficient perspectiva no sols els últims decennis que hem viscut sinó, fins i tot, com fan els nostres autors, els últims anys fins al mateix en què apareix publicat el llibre. També és cert que les històries de la llengua catalana de què disposàvem fins a l'aparició de la de F i N se centraven més en les èpoques més llunyanes que en les més recents. En són dos digníssims exemples la de Sanchis Guarnier (*Aproximació a la història de la llengua catalana*, Salvat, Barcelona:1980) i la de J. Nadal

i M. Prats (*Història de la llengua catalana*, Edicions 62, Barcelona:1982-1996), que només comprenen fins al segle XV. Totes dues són històries de la llengua amb previsió de continuïtat. El cas és que la història del segle XVI en avant la teníem, fins ara, presentada molt fragmentàriament, mentre que, a partir d'ara, amb l'obra de F i N, la tenim tota condensada en una sola obra.

Els capítols cronològics s'enceten sempre amb una introducció històrica (els «marcs històrics») i es tanquen, com hem dit, amb unes «taules cronològiques» que inclouen tant els fets polítics i socials de l'època com els purament lingüístics (i sociolingüístics, en alguns casos). El cos central de cada capítol s'ocupa, naturalment, dels fets propis de la història de la llengua. Potser s'hauria pogut simplificar la part introductòria en benefici d'aquesta part bàsica, per exemple, augmentant-hi els textos d'exemplificació o les il·lustracions, o potser s'hauria pogut fer una tipografia més llegidora (sobretot, per la grandària de lletra). Siga com siga, els textos que hi trobem satisfan la seua funció plenament, com en el cas dels que hi ha al capítol II (pp. 61-62), on la seqüència temporal de fragments que presenten F i N permet visualitzar al detall el pas del llatí al català. I encara una altra virtut d'aquest capítol: la troballa que suposa la designació de «romanç» o «romànic andalusí» per a referir-se a la llengua hereva del llatí que parlaren els cristians que vivien a l'Al-Andalus, ben afortunada al costat de la tradicional de «mossàrab».

Però la majoria dels capítols del llibre

no es limiten a la pura descripció de les vicissituds viscudes per la llengua catalana a partir de la seua implantació al territori en què acabarà conformant-se, sinó que hi domina l'examen crític, esguitat ací i allà d'algunes observacions d'interès per a l'ús social de la llengua que hauria estat bé explotar més. Així, quan citen la diferenciació lingüística per raó de sexe: «Després de 1500, hi ha indicis que les dones nobles o cultes, laiques o religioses, foren més refractàries a la castellanització que no els homes» (p. 160). O quan donen detalls del procés d'interrupció intergeneracional del català al si de la noblesa valenciana: «Molts nobles i també funcionaris al servei de la nova monarquia contractaren els serveis de tutors castellans per als seus fills a fi d'ensinistrar-los en el domini del castellà» (p. 199). De manera semblant, també ens quedem amb ganes de saber-ne més quan diuen, de passada, que Montsó era «població aragonesa aleshores de llengua catalana» (p. 189). Igualment pel que fa a les «dotze poblacions de predomini lingüístic castelloaragonès de la zona ponentina del regne de València» (p. 199, la cursiva és nostra). El tema de les modificacions històriques de la frontera lingüística és reprès en diferents capítols i il·lustrat amb alguns mapes (figures 3.1. i 6.2.), però no arriba a ser objecte d'un tractament exhaustiu.

En canvi, sí que arriba a ser més àmpliament tractat el tema de les representacions que es feien de la nostra llengua els escriptors, intel·lectuals i cronistes a partir del segle XVI (vegeu els capítols V, VI i VII). Entre d'altres

personatges de l'època, en veiem aparèixer de forans, com Cervantes o de Valdés, o d'autòctons, com Ponç d'Icard o Pujades. En general, F i N hi veuen un interès per la nostra llengua en una època en què el prestigi del català davallava a tot arreu. Ara bé, fa l'efecte que es tractava d'actituds més aviat compensatòries davant el desús culte de la llengua que practicaven els mateixos autors catalans. Un altre tema del qual s'ocupen F i N és el dels canvis lingüístics que van disgregant el català unitari que arriba fins al segle XV, com ara el sorgiment de l'apitxat i la diferenciació en la pronunciació de la *-r* final (cap. IV, p. 175; cap. V, p. 218). I encara podem destacar la repressió institucionalitzada que pateix el català a partir del segle XVIII (capítols VI i VII) i les dues èpoques que hi veuen F i N: abans i després de 1759, inici del regnat de Carles III, en què s'enceta l'aplicació del despotisme il·lustrat. Potser l'organització cronològica del llibre, que sempre és una ajuda per al lector, és massa estricta per a poder tractar més unitàriament temes com els que acabem de veure, que s'estenen al llarg dels segles en la història del català.

A mesura que arribem als darrers capítols, però, les diferents temàtiques van concentrant-se en el temps i podem apreciar-les millor, en part per la major extensió que hi dediquen els autors en comparació dels capítols anteriors. En són exemples l'estudi del model tradicional de llengua oral catalana, que arriba fins al segle XX, o l'anàlisi de l'anticatalanisme contemporani al País Valencià. Ara bé, alguns temes no gaudei-

xen d'un aprofundiment suficient. És el cas de la «substitució lingüística vertical en les ciutats principals» (Barcelona, València i Perpinyà) que té lloc en el segle XIX (cap. VIII, pp. 304, 322). Un tractament més extens i allargat en el temps d'aquest fenomen ens hauria permès comprendre millor l'actual situació sociolingüística del català. També és el cas, perquè té relació amb el tema anterior, de la tria lingüística del castellà entre els escriptors valencians del primer terç del segle XX, aspecte que toquen molt superficialment al capítol IX (pp. 376-377) i que caldria analitzar amb major detall (B. Montoya: «La representació del conflicte lingüístic en la literatura valenciana contem-

porània (amb un esguard especial a la narrativa valoriana)», *Llengua & Literatura*, 13 (2002), pp. 59-92). Siga com siga, la selecció, l'enfocament i el detall amb què es toquen els diferents temes en una obra responen sempre als criteris personals dels autors, i aquests són producte d'unes determinades tendències científiques. Per això, i com a balanç objectiu de tot el que hem dit, el judici global de la història de la llengua catalana que ens presenten F i N no pot ser més que positiu i no ha d'amagar el fet que ens trobem en presència d'una contribució cabdal a la filologia catalana.

Brauli Montoya Abat
Universitat d'Alacant